AUI, secțiunea III e, Lingvistică, tomul LX, 2014

Însemnări de pe manuscrise şi cărți vechi din Țara Moldovei I- IV, un corpus editat de I. Caproşu şi E. Chiaburu. Blestemul – între magie şi credință

Maria Mocanu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi

Majoritatea cărților care au fost citite în Țările Române cuprind, alături de textul propriu-zis, sute de însemnări pe filele albe de la început sau de la sfîrşit, care servesc la legatul cărții, pe marginile paginilor sau, cel mai adesea, la sfîrşitul textului. Elemente de escortă a conținutului propriu zis al cărții, vechile însemnări capătă o valoare de sine stătătoare şi se constituie, ele însele, într-o literatură distinctă, alcătuind o frescă a unei epoci trecute. Articolul de față are la bază corpusul *Însemnări de pe manuscrise şi cărți vechi din Țara Moldovei*, editat de I. Caproşu şi E. Chiaburu, cuprinzînd patru volume şi acoperind un segment temporal de peste patru secole (1429-1859).

Argument

În funcție de fragmentul de realitate receptat şi consemnat, conținutul însemnărilor poate fi clasificat. Astfel, unele consemnări au în prim plan cartea, altele notează informații despre fenomene naturale, evenimente istorice, personale, rețete sau sfaturi în legătură cu diferite boli sau alte suferințe, încercări de condei, pomelnice, note contabile şi inventare, socoteli, chitanțe, mesaje şi scrisori, versuri etc. Consemnările marginale care se referă la carte se detaşează, numeric, de celelalte.

Majoritatea însemnărilor care fixează donația cărții către un lăcaş de cult sau care notifică proprietatea conține diferite blesteme, acestea întărind prestigiul simbolic al cărții. Situat la intersecția dintre religie şi magie, blestemul îşi are originea în credința în puterea cuvîntului. Pentru omul lumii tradiționale cuvîntul nu este numai semnificant şi semnificat, el deținînd o forță spirituală intrinsecă ce transcende această dualitate, cu puteri transformatoare – creatoare sau distructive. De aceea, cuvîntului îi revine un rol deosebit în activitatea magico-religioasă. Cuvîntul-putere şi cuvîntul-cauză (Bernea 1997: 256), transpuse în blesteme, devin forme incisive de expresie, cu degajare de efecte malefice. Eficacitatea puterii magice a cuvîntului implică trei aspecte: credința în eficacitatea cuvîntului a celui care inițiază actul, credința potențialei victime în această putere, precum şi încrederea şi exigențele opiniei colective (Levi-Strauss 1978: 199).

Odată transferată posesia prin actul donației, cartea (de cult) – aşezată în strană sau altar – este asimilată odoarelor bisericeşti, devine obiect sacru, proprietate inalienabilă şi inamovibilă a bisericii (Ofrim 2001: 126). Astfel, blestemul

BDD-A7001 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

îndeplineşte un rol de protecţie împotriva înstrăinării ei de lăcaşul de cult, faptul că este fixat în scris amplificîndu-i prestigiul şi forţa eficientă. În termenii societăţii moderne, el funcţionează ca o asigurare de bunuri. Într-o lume în care cuvîntul Domnului, biserica, făceau parte reală din viaţa individului, invocarea divinităţii împotriva celui care ar îndrăzni să se abată de la regulile religioase probabil că avea, cel puţin într-o anumită epocă, efectul scontat. Greutatea imprecaţiei şi multitudinea de maledicţii îndreptate spre cei care vor face altminteri transformă blestemul într-un mijloc de presiune cu valoare profilactică, avînd un impact asupra mentalului impregnat de spirit religios, provocînd, cel mai probabil în prima perioadă a epocii cercetate, o teamă reală. Totuşi, blestemul nu este, uneori, suficient împotriva uzurpării cărţii. Dovadă o fac nenumăratele însemnări despre răscumpărarea cărţilor furate, „robite", „răpite" – atît de către păgîni, cît şi de către creştini. Imprecaţia este importantă deoarece surprinde o anumită sensibilitate, reflectă „mentalităţi, psihoze, speranţe" identificabile în „durata lungă" a istoriei (Mazilu 2001: 183). Cu origine păgînă, blestemul se încadrează într-o religie populară, în care spiritul de religiozitate coexistă cu credinţa în magie. Creştinat, blestemul păstrează un nucleu bizantin, pătruns pe teritoriul românesc prin cancelariile sud-slave şi, de aici, în consemnările marginale (Mazilu 2001: 184-187). În cadrul acestor anateme se poate observa un tipar cu cîteva variaţii care invocă judecata divină într-un mod foarte expresiv.

În corpusul de însemnări, de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi pînă la mijlocul veacului al XIX-lea, blestemul este o prezenţă constantă, sensibil mai rar în ultima perioadă. Structural, blestemul complet conţine mai multe secţiuni: prima parte consemnează interdicţia deteriorării actului de donaţie, urmează invocarea (piramidală) a ierarhiilor cereşti pentru a pedepsi vinovatul, cu trimiteri la figuri destestabile din istoria creştinismului; secvenţa justiţiară se subdivide, şi ea, în proiecţia atît a unei pedepse spirituale, cît şi a uneia fizice, pămînteşti. Bineînţeles, ordinea este comutativă. De asemenea, tiparul blestemului este mereu ajustat de invenţie, de creaţie liberă. Stereotipia este adeseori ruptă de elemente noi, care dau un alt suflu formulelor pietrificate.

Faptele sancţionate

Semnificaţia primă a blestemului este de interdicţie. Sînt sancţionate în discursul imprecaţiei „stricarea" sau risipirea daniei sub orice formă, blestemul cuprinzînd uneori întreaga polimorfie a păcatului legat de deteriorarea donaţiei (Radosav 1997: 74) sau a posesiei. Astfel, sub incidenţa blestemului vor cădea cei care se vor „ispiti" „s-o vîndă ori s-o fure" (I, 27[1]), aceştia devenind „(je)fuitori de

[1] Datorită frecvenţei, trimiterile la textele din *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei*, un corpus editat de I. Caproşu şi E. Chiaburu, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2008-2009, vol. I – IV, se vor face în felul următor: între paranteze rotunde se va nota numărul volumului cu cifre romane, urmate de numărul paginii cu cifre arabe.

BDD-A7001 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

celi sfinti" (III, 448), cine „se încumetă s-o clintească sau s-o ia de la această sfîntă biserică" (I, 81), „oricini va îndrăsni a o lua sau a o răpi di la bisărică" (IV, 56), „s-o tăinuiască" (IV, 364), cei care vor încerca să o distrugă, „să rupă argintul" (I, 52) de pe ea „sau să lipsască slovile aceste în vr-un feli şi le strice" (I, 327), cine „ar vroi să strămute" la alt lăcaş (I, 111). Dar reţeaua celor care intră sub incidenţa malefică a blestemului este mai întinsă. Sînt vizaţi de maledicţiunile anatemei nu numai hoţii-vînzători, ci şi cei care consimt să achiziţioneze un bun furat. Ambele părţi ale contractului bilateral de vînzare-cumpărare vor avea de suferit: „iar care s-or bucura la precupia vînzării să dea samă înaintea Maicii Noastre Precestii, şi vînzătorii şi cumpărătoriul" (III, 225). De asemenea, găsirea unei cărţi este un act încărcat de responsabilitate; volumul trebuie să se întoarcă la posesorul iniţial, căci „cine s-ar ispiti să o fure sau să o găsească şi n-ar colăci-o, să fie legat de D(o)mnul nostru I(su)s H(risto)s şi de Maica Precista şi de 318 Oteţi de la Nichie. Iar cine ar găsi-o şi ar colăci-o, să fie iertat şi blagoslovit" (II, 490). Şi întrebuinţarea defectuoasă a cărţii sfinte este sancţionată violent. Astfel, alături de cel care o va fura sau înstrăina „ori cu ce chip" este vizat şi cel care „va lăsa necetit sau necîntat în vremea slujbei, unul ca acela să fie amestecat şi afurisit [...]" (III, 425). Mai îngăduitori, unii autori de însemnări şi de anateme introduc o clauză salvatoare. Un *Tetraevanghel* este cumpărat de Trifan împreună cu familia sa „pentru sufletul părinţilor", iar „cine se va alege din neamul lor şi va îndrăzni a o vinde, acela să fie blestemat şi de trei ori blestemat de 318 Părinţi de la Niceea, dacă o va vinde fără a avea nevoie mare" (I, 345). Furtul este admis de altă consemnare: „şi mai alel să cete(a)scă într-însa şi, dacă va socoti că-i va fi de volos (*sic*!) să o fure" (III, 378), unde probabil este vorba despre un folos spiritual, sufletesc.

Victimele blestemului

Uneori blestemul detaliază categoriile de persoane care ar putea să săvîrşească aceste acte, împotriva cărora este îndreptată pedeapsa divină. Dat fiind că, de regulă, sălaşul cărţii este cel monahal, primii care ar putea să încalce termenii daniei sînt chiar membrii Eclesiei. Astfel, chiar întîiul blestem din însemnări (1495) explică, apozitiv, pe „cine va strica şi va clinti această pomenire, fie episcop sau popă sau oricine" (I, 21), pronumele nehotărît acoperind breşa lăsată de imposibilitatea enumerării complete. Aria consecinţelor nefaste se extinde chiar asupra propriei familii, dacă aceasta nu respectă prevederile daniei (deoarece dania se putea retrage): „Şi iarăşi, cine s-ar încumeta din fiii noştri sau oricine din neamul nostru să ia sau să strice această danie a noastră, acela să fie blestemat." (I, 51). Bineînţeles, este o chestiune de opţiune a autorului, astfel încît uneori blestemul este chemat să acţioneze în afara rudelor: „Iară cene-l va lua si fii treclet şi proclet (de) 318 (Sfinţi Părinţi) care (au fost) în Nichiii, ales fără semenţie me." (I, 252).

Afurisenia acţionează nu numai asupra hoţului, ci şi asupra rudelor acestuia: „şi cini se va ispiti ca să-l furi [...] să fii afurisit pînă la al şaptilea neam, cu tot

BDD-A7001 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

neamul lui dimpreună" (III, 466). Enumerația se transformă într-o radiografie a structurii sociale: „Şi oricine, din stăpîni, domni, vlădică, potrupop, preut, ctitori, oameni vlădiceşti, sau oricine, dieci, mireci, de or călca porunca me, blăstămat şi anathema va rămîne" (I, 536). În ordine socială descrescătoare, o altă însemnare îi numeşte pe cei „netemători de Dumnăzău [...] care s-ar ispiti a o înstreina [...], au din arhierei, au din domni, au din boieri, au din egumenii mănăstirii Niamțului, au din călugării măn(ă)stirii, au şi dintr-alți streini [...] să fie blăstămația şi afurisiți" (II, 109). Deci, imprecația nu este discriminatorie, efectele se aplică, egalizator, tuturor, de la mare la mic. Pedepsele sînt, însă, cîteodată, diferențiate în funcție de statut. Monahia Elesaveta Cozmoleasa cere pentru partea mireană o pedeapsă fizică, pe acest pămînt, în timp ce membrii mediului monahal vor avea de suferit întru eternitate: „Deci, cine o va înstreina cu vreun vicleşug di la bisărică, fii di mirean, Maica Domnului să iei vederile şi să rămăie orb şi olog [...] iară fiind parte doh(o)v(nicească), călugăr sau călugăriță, să să muncească în focul Gheenii şi al Iadului [...]" (IV, 163). Blestemul este un discurs care mizează, cum am mai amintit, pe cuvîntul care poate institui efectiv pedepsele invocate. Puterile demiurgice ale cuvîntului sînt invocate şi spre mijlocul secolului al XIX-lea cînd, de frică să nu intre sub incidența propriului blestem, autorul se exclude prin adăugarea unei clauze. În contrast cu cei care vor îndrăzni să întrăineze cartea, blestemați, se află duhovnicul Andronic: „[...] Osebit că eu, în cîtă vreme voi fi pre pămîntul acesta, am voie a o lua şi iarăşi a o înapoia acolo" (IV, 396).

Agenți ai pedepsei

Încălcarea interdicției atrage după sine pedepsirea vinovatului de către agenți divini (Țighiliu 1997: 300). Pentru împlinirea damnării sînt invocați toți sfinții şi toate puterile bisericeşti. În general, nucleul invocării îl reprezintă blestemul celor 318 (număr reținut prin tradiție) sfinți de la primul sinod ecumenic convocat de împăratul Constantin cel Mare – Sinodul de la Niceea din 325 (Mazilu 2001: 92). Un *Antologhion* a dat „dumnealui vornicul Ilie din Costîna, la biserică în Dorna [...]. Iară cine ar fura-o să fie blăstemat de 318 Părinți din Necheia" (I, 441). Asupra numărului „oteților" nu toți autorii de însemnări marginale sînt lămuriți; majoritatea îl consemnează corect, însă uneori este rotunjit prin diminuare. Diacul Simion a cumpărat o *Psaltire* „şi cine s-ar afla să o fure să fie blăstămat şi afurisit de [...] cei 3 sute de Oteți" (II, 56). Din numărul corect sînt reținute doar ultimile unități: un *Apostol* donat mănăstirii Căpriana de către monahul Iacov conține, printre altele, blestemul celor „18 (sic!) O(te)ți" (II, 65); alteori este, pur şi simplu, consemnat greşit: „70 (*sic*!) de Părinți de la Nichiia" (IV, 557). Apelul se prelungeşte prin invocarea sfinților care patronează bisericile-posesoare ale cărților respective. La începutul veacului al XVIII-lea un volum din *Divanul* lui Cantemir conținea însemnarea: „Acest *Divan* al lumii iaste al Sfîntului Proroc Ilie ce este lîngă tîrgul Suceava, iar cine ar fura-o de la mănăstiri să fie supt blăstămul lui Sf(întul) Ilie." (I, 331).

BDD-A7001 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

De cele mai multe ori însă constatăm o acumulare de forţe împotriva săvîrşirii răului (stricarea daniei). Forţele cereşti se angajează în pedepsirea culpabililor. Piramidal, la vîrf, Sfînta Treime deschide şirul puterilor cereşti; apărătoare, de obicei, a neamului omenesc, Fecioara Maria, este chemată, şi ea, să fie potrivnică „furilor de cele sfinte"; de asemenea, se asociază în panteonul sacralităţii implicat în sancţionare (Mazilu 2001: 338): cei doisprezece Apostoli, sfinţii proroci, sfinţii mucenici, sfinţii ierarhi, îngerii, cei patru evanghelişti, cei 318 părinţii niceeni, diferite nume din hagiografie, baza fiind constituită de invocarea, laolaltă, a tuturor sfinţilor. Exemplele sînt nenumărate în corpusul de însemnări.

Monahul Ioil cumpără, la sfîrşitul secolului al XVII-lea-începutul celui de-al XVIII-lea o *Evanghelie* şi o donează bisericii din Poiana Ronci „ce esti a hramului Sf(i)tiai Troiţă", încărcînd-o cu un blestem împotriva celui care ar fura-o: „să fie blăstămat de Sf(î)nta Troiţă şi de Maica Precistă şi de cei 12 Apostoli şi de Sf(i)nţi(i) Pro(o)roci şi de Sf(i)nţii Mucenici şi de Prepodobnici şi de Precuvioşi şi de toţă sf(i)nţi(i) şi de cei 318 Oteţă Sf(i)nţi di Nichiia şi de cei 70 de Apostoli şi de toţ(i) sf(i)nţii" (I, 328). La 1780 paharnicul Ioniţă Başotă donează „la bisărica dumisale din Şoldăneşti, la care este hramul Sfîntul Nicolai" un *Penticostar* „asigurat" astfel împotriva celui care „ar îndrăzni să-l ei sau să-l fure, să fie anetemăiat şi afurisit de Domnul nostru Isus H(risto)s şi de Preacurata Maica Sa, Fecioara Maria, şi de cei 12 Apostoli, de cei 318 Oteţi şi de Sfîntul Neculai, şi de Sfîntul Marele Mucenic Gheorghe, şi de Sfîntul Grigore Bogoslovu şi de toţi sfinţii." (II, 317). Atîtea nume din calendarul creştin invocate în blestem nu lasă indiferent, probabil, pe credincios, atingîndu-şi scopul inhibitor. Această onomastică creştină este amplificată de numerele biblice şi fatidice care abundă, şi ele, în blesteme (3, 4, 12, 70, 318 etc.).

Sînt invocate mulţimi de personaje suprafireşti ca agenţi ai pedepsei divine sau ca pîrîşi ai vinovaţilor la Judecata de Apoi. „Ziua înfricoşatei judecăţi a lui Hristos" la care se face referire este văzută ca un proces aparţinînd justiţiei omeneşti, cu pîrîşi şi inculpaţi: „şi care o va fura să-i fie părîş Maica Precista la straşnicul giudeţ" (I, 421); „i-ar cine s-ar încumeta să-l fure sau altfel să-l îndepărteze din sfînta biserică împotriva acestui înscris al nostru, acela să fie blestemat de Hristos şi de 318 Sfinţii Părinţi şi să-i fie pîrîş Sfîntul Mihail la straşnica judecată a lui Hristos, amin" (I, 126). Uneori cartea însăşi devine pîrîş la judecată (II, 9) sau este ea însăşi capabilă a deveni autor de blestem (III, 203).

Pedepse

Ca act justiţiar, blestemul trebuie să pedepsească. Astfel, o parte însemnată a structurii sale o constituie sancţiunile, pedepsele prescrise la adresa celor vinovaţi (Radosav 1997: 74). Pedepsele invocate sînt de două feluri: fizice şi spirituale. Imaginarul blestemului este unul al suferinţei, al bolilor chinuitoare, al morţii fizice şi spirituale (în lumea aceasta şi în cea de dincolo): „[...] Deci, cine s-ar ispiti să o înstreineze cu vreun chip de la bisărică, hair şi procopsală în toată viaţa

BDD-A7001 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

sa să nu afle, iar în vacul viitoriu să aibă a da răspuns înaintea Domnului giudecătoriu" (III, 231).

În retorica blestemului sînt mai multe variante de sancțiuni, formulate gradat, parcurgînd drumul simplu-complex. Ierarhia divină este chemată să fie autor al blestemelor într-un registru gradual. Dacă cineva s-ar încumeta să vîndă sau să fure un *Minei pe luna aprilie*, „să fie blestemat" (I, 27); cine va încerca „să ia" sau „să rupă argintul" de pe un *Tetraevanghel* „acela să fie afurisit" (I, 51); „cine o va vinde sau o va cumpăra să fie anafthema şi de trei ori blăstemat" (I, 78); în altă parte autorul „clintirei" cărții dela „sfînta biserică" va trebui „să dea răspuns înaintea groaznicei şi nepărtinitoarei judecăți a lui Hristos" (I, 88); „să fie blestemat şi anathema, maranafta" cel care va lua sau vinde cartea (I, 118); stricarea daniei face ca agentul acestui act să fie „proclet şi triclet, anatema, maranata" (I, 150); cel care ia volumul cu sila de la mănăstire „să fie afurisăt şi anaftema, proclet şi treclet şi maranafta" (I, 412) sau „să fie afurisit şi anaftima, paranafta, proclet şi treclet, în vecii vecilor" (II, 42); în fine, cel mai înalt nivel al imprecației este despărțirea de Dumnezeu (Radosav 1997: 75): „şi să n-aibă parte cu H(risto)s" (II, 432). Toate verbele devin, la nivelul discursului imprecației marginale, sinonime cu „a blestema".

Violența lexicală conturează un imaginar al damnării. Finalitatea proiectată este moartea – fizică şi spirituală, în lumea de aici şi lumea de dincolo. Notate pentru a provoca spaima virtualilor culpabili, pentru lumea de dincolo sînt trasate – expresiv – coordonate ale geografiei subpămîntene, locul chinurilor veşnice, iadul (firesc, punctul ultim al blestemului fiind pedeapsa). Urgia dumnezeiască este completată de proiecția diavolului în pedepse. „Cine ar vrea să o clintească să fie tovarăş vrăjmaşului, adică diavolului, să trăiască cu el în chinurile veşnice" (I, 90), „iară cine o va răşui, să fie prietin cu duşmanul, să trăiască cu dînsul în munca de veci" (I, 252). După ce va fi „blestemat şi nimicit" de Evanghelişti, de cei 318 părinți niceeni şi de cei 12 Apostoli, viitorul eschatologic al celui care a luat cartea stă sub semnul traiului în comun cu „diavolii cei turbați" (I, 156). Ratarea finalității destinului creştin, anularea şansei îndumnezeirii, excomunicarea din comuniunea cu Dumnezeu corespunde, inevitabil, unei apropieri de lumea opusă: „Şi cine a fura-o să fie al 70 de draci şi să fii afurisit şi să nu-i aibă Dumnezeu de ştire şi să fii în iad." (I, 337). Astfel, o imagine a iadului plină de foc, întuneric şi scrîşnire a dinților – care şi astăzi dăinuie la nivel popular – se desprinde din blestemul celui care ar lua *Octoihul* donat de popa Vasca bisericii din satul Rîbna Mare: după ce va avea ca pîrîş la Judecată pe „Arhistrategul Mihail" şi va fi „blestemat, de trei ori blestemat" de părinții de la Niceea, procesul va fi, clar, pierdut: „şi casa lui să fie dată judecății Gomorei şi sufletul lui iadului celui cumplit, să fie aruncat în focul cel veşnic, unde sînt viermii cei neadormiți şi să scrîşnească dinții lui în întunerecul cel din afară" (I, 182). Un alt culpabil care „s-ar ispiti să o furi" este proiectat, aproape folcloric, „cu toț dieavolii înpreună să

BDD-A7001 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

ste la Iad şi talpa Iadului să sprijinască în veci de veci", blestemul alunecînd spre sudalmă: „să fii afurisit în burduhul dracului, amin" (III, 17). Un blestem degradat într-o injurie (Mazilu 2001: 249) proferează şi băcalul Voicu, notîndu-şi dreptul de proprietate asupra cărții: „şi cine să va ispiti să o fure să fie afurisit şi anatamisit şi al dracului" (III, 470). Remarcăm în literatura aceasta a blestemelor concretețea imaginilor care descriu consecințele vizate, gradul de abstractizare fiind redus, în favoarea transparenței mesajului. Intrarea în rău se face la modul cel mai concret. „Şi cine să va ispiti să o furi [...] să miargă în focul nestins şi în Tartarul cel mai de desupt, şi să lăcuiască în burdeiul Dracului" (IV, 552). Blestemele plasticizează imaginarul utilizat: „să fie negru ca Dracul" (I, 191), unde utilizarea numelui tabu conferă mai mare putere blestemului, provocînd teama de cel invocat. Magia verbală glisează cu uşurință, cum am amintit, spre injurie ca supapă de defulare. O *Liturghie* conține o descărcare plină de violență, care, cel mai probabil, nu are a face cu furtul de carte. Însemnarea-ocară de la 1773 conturează o traiectorie de desacralizare a blestemului, ieşirea lui de sub egida religiosului (atît prin fapta pe care o interzice, cît şi prin conținutul sfînt al cărții pe care este scris) şi intrarea în sfera laicului trivial: „Pre Radul şi cu argatul, să-i ia Dracul şi să-i mînince cînii pre cî(m)pi şi să fiea despărțiit de creştinii", încheind, simetric, cu „Mînca-l-ur cînii pre Randul (sic!)" (II, 213).

Blestemați ai istoriei creştine

Pentru a exemplifica mînia lui Dumnezeu, sînt chemate figurile livreşti detestabile din istoria creştinismului. Primul care beneficiază de un blestem oficial (cel al Sinodului de la Niceea) este ereticul Arie, o prezență insistentă a blestemelor din însemnări. De asemenea, apar în discursul imprecației figuri ale Vechiului Testament: Cain, primul fratricid, blestemat a fi nomad, veşnic zbuciumat (tradus prin „cutremurul lui Cain", un Parkinson chinuitor), Core, Datan şi Aviron, pedepsiți exemplar deoarece s-au răzvrătit împotriva lui Moise, trădătorul lui Hristos, Iuda; mai este invocată lepra lui Ghezie (Mazilu 2001: 372-375). O variantă complexă şi dramatizată a blestemului scrie monahul Misail pe *Psaltirea* cumpărată şi donată mănăstirii Neamțului: „Iar după moartea mea, cine se va ispiti să îndrăznească să o ia de la această mănăstire sau s-o vîndă în altă parte sau s-o facă să fie a sa, acela să fie blestemat de 318 Părinți cei din Nicheia şi să fie la un loc cu Iuda şi cu iudeii care au strigat: ia-l, ia-l, răstigneşte-l, şi sîngele lui asupra lor. Şi să se afle la judecată cu cel de trei ori blestemat cu Arie şi Evnomie şi Dioscor şi Sevir cel fără cap şi să stea la cumplita judecată a lui Hristos de gît cu cei cărora le spune Domnul: plecați de la mine, blestemaților, în focul veşnic pregătit diavolului şi îngerilor lui şi să fie neiertat de noi, în veci, amin." (I, 91).

De cele mai multe ori, blestemul se caracterizează prin violență lexicală, printr-o acumulare în crescendo a efectelor vizate, creată la nivel morfo-sintactic prin conjuncția coordonatoare copulativă *şi* pentru a-l face mai de temut. Este redundant, repetitiv, mizează pe tautologia exprimării chinului şi a morții, pe

BDD-A7001 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

pleonasm, ținînd, din punct de vedere stilistic, de figurile insistenței (Mazilu 2001: 321). Pedeapsa invocată este, de multe ori, drastică. *Evanghelia* donată de zahanagiul Neagu şi soția sa întru pomenirea lor şi a părinților conține un blestem înfricoşat şi complex: „Deci, care nu s-ar temi de Dumnăzău şi ar lua-o de la însăşi, făcînd o îndrăzneală[lă] ca aceie [...] unii ca aceie, netemător(i) de Dumnăzău, să aibă părăş pe Sfîntul hramul acestii sfintii bisericii ce s-au numitu mai sus, înainte(a) înfricoşatului județ, şi să fie afurisiți şi dați anaftimii, marana(timii) şi să fie neiertați unii ca acei... (şi de Maica Pre)cista şi de trei sutei şi optusprezeci Oteți de la Nicheia; hierul, pietrile şi lemnile să putrezască şi să să răsipască, iar trupurile lor să ste întregi, şi să aibă şi cu trecletul Ari(e), să-i înghiță pămîntul de vii ca pre Datan şi Avironu, să-i lovască cutremurul lui Cain şi bubile lui Ghiez, şi în viața lor pre pămîntul acesta procopsală să nu aibă." (I, 535).

Neputrezirea

Începînd cu secolul al XVIII-lea, o altă maledicțiune este adresată celor care se fac vinovați: neputrezirea. Descompunerea cadavrului simbolizează, în viziunea creştină, reintegrarea în ordinea naturală, (re)întoarcerea la elementele constitutive ale lumii minerale. În unele blesteme accesul la putrefacție este interzis, trupul celui afurisit va rămîne netopit, nedezlegat, i se interzice trecerea, desprinderea de această lume, în definitiv, la odihna veşnică (Țighiliu 1997: 301). Formulele care condamnă la neputrezire urmează, în general, acelaşi tipar, cu variații minime: „[...] Iar cine s-ar ispiti să o ie sau să o fure sau să ie cu săla de la svînta mănăstire, fără voie a lui Dumnedzău, unul ca acela să fie afurisăt şi anaftema, proclet şi treclet şi maranafta. Lemnele şi hierul şi pietrele şi tote cîte sînt, să putredzască, dar trupul unuia ca aceluia să nu mai putredzască în vecii veacului, şi să aibă pîrîşi la vreme giudețul pe Svetii Onofrei, a căruia este hramul aice, amin" (I, 412). Alături de degradări firești (ruginirea fierului, putrezirea lemnului), se cere ca elementele cele mai dure (precum piatra şi fierul) să se desfacă în elementele componente – elemente care provin din blestemul grecesc (Mazilu 2001: 389) – însă trupul celui blestemat să rămînă întreg, fără a putea fi eliberat de lestul pămîntesc: „[...] Fierul, lemnu, să putrezască şi să s(e) răs(i)pască, iar acela să fie neiertat [...]". Uneori, însă, tiparul este uitat, încurcat, semn că blestemul începe să piardă din gravitate: „[...] Iară cine să va ispiti ca să o iei din numita biserică, să nu fie iertat de Dumnzezeu şi de mini şi să fii subt blestem şi anaftimizat ca o piatră ce nu putrezeşti" (III, 554). Uneori blestemul pune în funcțiune elemente din cartea pe care o protejează – „[...] cine s-ar ispiti a o loao fără ştirea mea să n-aibă folos nimică din scriptura aceasta în zioa năcazului." (II, 341).

Evoluția blestemului în însemnări

Observăm că, pe măsură ce înaintăm în timp, însemnările cu caracter de protejare a cărții se mai răresc, fără a dispărea, însă. Impactul blestemelor în mentalitatea colectivă a lumii premoderne, de la început de veac XIX, a scăzut, cu siguranță. Posibil, el mai este scris pe filele cărților din obişnuință, urmînd un

BDD-A7001 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

tipar al însemnărilor pe carte, după modelul celor precedente. Ceva se schimbă şi în imaginarul blestemelor acestei perioade. Pedeapsa spirituală pierde teren în favoarea celei fizice. Nu se mai mizează pe conturarea unei înfricoşătoare Judecăți dumnezeieşti care va avea drept consecință condamnarea la munca veşnică în spațiul creştin al sancțiunii. Fără a dispărea complet din amenințările imprecației, iadul pierde din consistența cu care este descris pînă acum. Diavolii încetează a mai popula atît de des retorica anatemei. Dimpotrivă, sancțiunile aduse în prim plan şi propuse sînt imediate, aparțin lumii aceasteia, nu trebuie să treacă o veşnicie pînă la pedepsirea culpabilului. Încălcarea prevederilor, a dispozițiilor însemnării atrage după sine efecte care vizează mai ales partea fizică, materială a omului şi nu cea spirituală. Sărăcia şi lipsa sporului devin topoi ai noii imprecații: cine va fura cartea sau va citi incomplet din ea „unul ca acela să fie amestecat şi afurisit şi vreo procopsală să nu vadă în toată viața lui, şi de ostenelele lui nici un folos să nu aibă, ce alții să le răpască din mîna lui" (III, 425); „Şi de ar îndrăzni cineva de la acest sf(î)nt lăcaşu a o înstrăina, unul ca acela va căde în lipsă şi în sărăcii mari" (III, 606). Unele sancțiuni sînt foarte precise şi vizează activități vitale: cine ar fura sau ar tăgădui *Liturghia* încărcată cu blestem, „să fie afurisit şi blă(stă)mat de toți sfinții [...] şi să nu să poată hrăni în toată viiața lui, cît a fi şi a trii (sic!) el, amin" (IV, 89). Alteori sancțiunea doreşte să provoace un handicap fizic: cui va înstrăina volumul „Maica Domnului să iei vederile şi să rămîie orb şi olog" (IV, 163), iar cine va lua o altă carte „aceluie să-i săci mînile di pin umăr şi să fii afurisit cu tot neamul lui" (IV, 380). Vorba laică şi duhul nereligios încep să domine (Mazilu 2001: 298): „Această carte esti a mănăstirii numită Vulpi şi ceni s-ar ispiti ca să o furi să fie în burdufu dracului" (IV, 428).

Topos şi invenție

Am amintit mai sus că, din punct de vedere al tiparului, blestemul din însemnările de pe cărțile şi manuscrisele vechi este, totodată, topos şi invenție. Unele anateme aruncate asupra hoților aproape că provoacă zîmbete prin ineditul şi concretețea imaginilor conturate. Astfel, cine ar deposeda pe popa Aron de *Penticotarul* cumpărat cu propriii bani „să fie afurisit de 318 Sfinți cei din Nicheia şi se intre dracul într-însu, să zbiere ca măgariu cînd îl mănîncă lupii" (I, 519). O altă variantă, dramatizată, cu o tentă umoristică, o găsim într-o consemnare de la 1853: „Şi cine o va fura, în iad va întra şi de acolo va striga dracilor, va zici: lase-mă în paci, că ce-am făcut n-oi mai faci" (IV, 447). Hazul şi rima reduc mult din gravitatea blestemului.

Un simptom clar al desacralizării sînt formulările inverse, în care imprecația îşi pierde trăsătura definitorie. Blestemul nu mai este institutor al unor consecințe malefice, ci, dimpotrivă, se metamorfozează într-o binecuvîntare pentru cel care încalcă regulile creştine şi morale. O însemnare de la 1839 de pe o *Liturghie* conține un text cu aceeaşi structură ca şi a blestemului, care, în schimb, nu numai că îl binecuvîntează pe fur, dar conține şi laude la adresa lui: „[...] Şi cine se va

BDD-A7001 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

afla bun de cap să o tăinuiască, acela să aibă parte de dănsa şi să fii sănătos să o stăpînească şi să-i dea Dumnezeu laudă în... lui păn va adormi la sfîntul lăcaş a Domnului şi Dumnăzăului şi Măntu(ito)rilui nostru Isus Hristos." (IV, 196). Furtul cărții devine o transferare legitimă a posesiei cărții, efectele malefice s-au transformat în laudă dumnezeiască. Exemplul nu este singular, ironia şi schimbarea funcției blestemului anunțînd o schimbare de atitudine în cadrul mentalității cu privire la funcția şi puterea blestemului.

Timpul blestemului

Blestemul implică şi o dimensiune temporală; eternizat prin scris, el este o proiecție asupra veşniciei. De cele mai multe ori timpul gramatical al blestemului este viitorul, exprimat prin indicativ sau conjunctiv; cu aceeaşi valoare de viitor este utilizat prezentul, iar condițional-optativul exprimă virtualitatea păcatului: „cine ar încerca să-l strice sau să-l vîndă" (I, 41), „cine s-ar încumeta [...] să ia sau să strice această danie" (I, 51). Efectele blestemului sînt proiectate „aici şi pe lumea cealaltă" (I, 52), într-un viitor al pedepsei fizice pămînteşti, dar şi al eternității. De cele mai multe ori consecințele imprecației se produc „în acest veac şi în cele viitoare" (I, 161), „în secolul prezent şi pe viitor" (I, 447), „în vecii ce fără de sfîrşit" (IV, 396), „acum şi pururea şi în vecii vecilor" (IV, 552) – deci în veşnicia creştină, în timpul lui Dumnezeu.

Timpul escatologic apare reprezentat de Judecata de Apoi, la care se face referire în blesteme începînd de la jumătatea secolului al XVI-lea şi pînă la mijlocul celui de-al XIX-lea, cu mențiunea că spre sfîrşitul epocii cercetate, „straşnicul giudeț" este pomenit mult mai rar. Astfel, maledicțiunile imprecației se vor concretiza, de cele mai multe ori, „la ziua înfricoşată a judecății" (I, 111), cînd toți intercesorii lui Dumnezeu sau chiar Dumnezeu însuşi devin „pîrîşi" ai vinovatului – „şi să aibă pîrîş la straşnicul județ pe însuşi Domnul Dumnezeu şi Mîntuitorul nostru Iisus Hristos" (I, 100).

Uneori însă blestemul are un termen de „expirare". Intervalul în care acționează este limitat de durata vieții umane, ceea ce întăreşte mutarea accentului pe blestemul adresat trupului de carne din viața pămîntească, iar nu sufletească: „[...] şi cine s-ar ispiti ca să o ie sau să o fure, să nu îndrăznească, pentru frica lui Dumnezeu, că nu-l voi ierta cît mă va ține Dumnezeu pre pămînt viu cu trupul [...] de mă va lu[a]-oa Domnul din viiața aceasta, atunce să fie iertat de mine şi de Dumnezeu, ori în ce feliu ar fi, sau furat sau luat, fără de voie-mi, să fie iertat în veci, amin." (III, 107).

Anatema conține şi antidotul efectelor malefice. Limita temporală a acțiunii blestemului este întoarcerea cărții la locul ei: „Această *Psaltechie* este a me [...] şi cine o va înstreina să fie supt neiertat canon pînă ce iarăşi o va aduce înapoi" (III, 108). Blestemul se constituie în forma unei povățuiri, a unui dialog sfătos cu virtualul culpabili prin prezentarea avantajelor şi dezavantajelor faptei. Un *Chiriacodromion* aparține „besericii Vovidenii din Ieş, în Tîrgu de Sus, şi cini a

BDD-A7001 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

tăgădui-o de la această biserică, să nu-l ierte Mai(ca) lui D(u)mnezău la înfricoşata judecată, cînd vom sta toț goli înnainte înfricoşatului divan. Mai bini adu-l înnapoi la această bisărică mai sus po(me)nită, ca să scapi de acest păcat şi de altile mai multi, dar de nu vii păzî acest înscris, să nu ai iertăciune nici aici, nici acolo unde ai mergi, amin, amin, amin." (IV, 232). Contrapunctic, uneori blestemul conține şi contraponderea sa, binecuvîntarea pentru cei ce vor acționa în direcția prezervării volumului: „[...] iar ci(ne) s-ar ispiti a-l fura să fie blestemat de cei 318 Sfinți din Nicheia şi treclet, proclet şi neiertat de Dumnezeu, iarăşi cine l-ar spune să fie iertat de Dumnezeu" (III, 69).

Structura

În unele cazuri structura blestemului este simplă, contrasă: „Această carte numită *Grigorie Bogoslov*, dacă cineva îndrăzneşte s-o ia din biserică, să fie blestemat." (I, 25). Deseori blestemul este, însă, complex, conține o aglomerare de nume preluate din biblie sau hagiografie, precum şi pedepse augmentate, cu scopul de a-l face înfricoşător: „Şi cine să va ispiti să o furi, să nu-i ajute Dumnezău. Ori de o va şu fura, proclețit şi afurisit să fii de Dumnezău şi de Maica Precista şi de Sfîntul Ioan Botezătoriul şi de Sfinții Apostoli blăstămat să fii; şi de sfîntul Neculai, la care lăcaş am slujit, şi de toți mucenicii, şi de toți cuvioşii, şi de toți arhiereii şi de toți sfinții blăstămat să fie şi de mine păcătosul. Şi să miargă în focul nestins şi în Tartarul cel mai de desupt, şi să lăcuiască în burdeiul Dracului şi să (fie) blăstemat şi afurisit de toți sfinții patriarşi şi de mai marii oştilor, Sfinții Îngiri Gavriil şi Mihail. Şi să fii blăstămat tot niamul lui, şi acum, şi pururea şi în vecii vecilor, amin." (IV, 552).

Spațiul ocupat de blestem este o dovadă atît a seriozității (solemnității) acestui act, cît şi a valorii cărții în epoca cercetată. Astfel, nu în puține cazuri, cea mai mare parte a însemnării este constituită de invocări ale divinității împotriva celui care „s-ar ispiti să înstreineze" tomul respectiv: „să fie afurisitu şi anathima şi blăstămat de Tatăl şi de Fiiul şi de Duhul Sfîntu şi d(e) toate cetile îngereşti şi de trei sute şi opt oteți carii sintu la Nechidie şi de Sfinții Vasili cel Mare, Gligorie Blagoslovu şi Ioan Zlataust şi de toți sfinți". Urmează apoi o enumerație a „oricine s-ar greşi să o ie de la biserică, ori călugăru, ori preut, sau diacu, sau alții din prostime" (I, 133); şi în altă parte se explicitează posibilii „mijlocitori" ai înstrăinării obiectului de cult: „au din arhierei, au din domni, au din boieri, au din egumenii [...], au din călugării mănăstirii, au şi dintr-alți streini" (II, 109). Uneori întreaga însemnare este constituită de blestem (II, 81).

Concluzii

În concluzie, blestemul este o prezență în viața cotidiană românească în perioada 1429-1859. Retorica anatemizării stă în strînsă legătură cu sentimentul religios al comunității. Cartea era un obiect de preț în epoca cercetată – cel puțin sub două aspecte: prin conținutul religios şi prin ferecarea în aur, argint şi pietre prețioase. Prin donație, devine obiect de cult şi garanție a iertării păcatelor

BDD-A7001 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)

donatorului. Faptul că volumele erau adeseori furate este certificat de nevoia de a o asigura împotriva unui astfel de delict. Astfel, cartea va fi încărcată cu un blestem mai mult sau mai puțin înfricoșător, va fi protejată prin puterea magică a cuvîntului de a invoca forțe cereşti şi diavoleşti împotriva celui care va călca interdicția înstrăinării. Blestemul îi vizează pe toți cei care ar fi putut schimba, într-un fel sau altul, sediul cărții, fixat prin achiziție, donație etc. (Mazilu 2001: 277). Sancțiunile vizează atît latura materială, cît şi cea spirituală a omului. În ansamblu, virtualii culpabili sînt amenințați cu despărțirea, cu teribilele ei urmări, de cele sfinte (Mazilu 2001: 336). O întreagă ierarhie divină şi bisericească este chemată în sprijinul şi spre realizarea anatemizării celui vinovat. De asemenea, puterea exemplului este prețuită: figurile detestabile ale ereticilor şi ale celor care s-au opus învățămintelor lui Dumnezeu, împreună cu pedepsele pe care le-au suferit populînd imaginarul imprecației. Sancțiunile vizează atît lumea de aici, cît şi cea de dincolo. Moartea, biologică şi spirituală, constituie finalitatea oricărui blestem. Judecata de Apoi este un punct de referință în pedepsirea hoților de cărți. În cadrul tribunalului divin, pîrîşi vor fi toți sfinții, în frunte cu Dumnezeu. Sentința, irevocabilă, condamnă pe culpabil la chin veşnic, laolaltă cu dracii care populează un imaginar plin de substanță al iadului. Totuşi, la începutul veacului al XIX-lea pedepsele invocate sînt mai „umane", în sensul că ele nu mai vizează un viitor escatologic, ci prezentul şi viitorul în această lume. Pentru a pedepsi pe delincvenți, sînt convocate sărăcia şi suferința fizică. Pierzînd teren, blestemul se desacralizează, uneori devine hazliu sau are valori inversate. În „durata lungă", a mentalului colectiv, ceva s-a mişcat, o mutație s-a produs. Încrederea oarbă în puterea cuvîntului-anatemă scade.

Bibliografie selectivă

Bernea, Ernest, *Spațiu, timp şi cauzalitate la poporul român*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997.

Levi-Strauss, Claude, *Antropologia structurală*, trad. din limba franceză de J. Pecher, Editura Politică, Bucureşti, 1978.

Ofrim, Alexandru, *Cheia şi Psaltirea. Imaginarul cărții în cultura tradițională românească*, Editura Paralela 45, 2001.

Mazilu, Dan-Horia, *O istorie a blestemului*, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Radosav, Doru, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997.

Țighiliu, Iolanda, *Societate şi mentalitate în Țara Românească şi Moldova, secolele XV-XVII*, Editura Paideia, Bucureşti, 1997.

BDD-A7001 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:23:33 UTC)